OKUPATSIOONIAJA RADADEL

„Metsavend" Mihkel. Foto Ellu Moisa

Metsavennaretkest. Martin ja Kaljo Tamm

Seoses Väike-Maarjas tähistatud Lääne-Virumaa metsavendluse ajaloo päevaga oleks mõtekas meenutada, kuidas Väike-Maarja turismis tegeldi metsavendlusega.

Puutusin kokku Väike-Maarja kihelkonnas tegutsenud metsavendade nimedega, kui kogusin muuseumis töötades andmeid küüditatute kohta. Nii mitmedki pered sattusid väljasaadetute hulka seetõttu, et pereisad-pojad hoidsid kõrvale nõukogude mobilisatsioonist, läksid metsa, hiljem Saksa sõjaväkke, sealt aga jälle metsa.

Töötades vallas turismikorraldajana, hakkas mõte liikuma, kuidas kajastada turismis metsavendlust. Sain teada, et mitmelgi pool otsiti metsavennapunkrite asukohti, mõnel pool neid ka taastati. Eeskujuks sai Lõuna-Eestis tegutsev metsavennatalu.

Kõigepealt tuli „vallaisadelt" saada nõusolek valla vahenditest punkri taastamiseks-ehitamiseks. Ehitajaks pakkusin välja alles pensionile jäänud abikaasa Mihkel Nõmbergi, kes tundis ka ehitustööd. Luba õnnestuski saada, tuli hakata tegutsema.

Käisime koos Mihkliga Võrumaal Meelis Mõttuse metsavennatalus. Väga meeldis, kuid otsustasin siin teisiti teha: kajastada okupatsiooniaega laiemalt. Kuna läheduses oli kaks mahajäetud nõukogude raketibaasi, muuseumis aga küüditamist ja kolhoosikorda käsitlevad väljapanekud, sai neid kõiki ära kasutada. Hiljem lisandus veel siinmail peetud Lebavere lahing. Et oleks huvitavam, ja seda eriti lastele, oli Mihkel nõus mängima metsavenda. Turismipakett oli koos: Retk okupatsiooniaja radadel: küüditamine, kolhoos, raketibaasid, metsavennad, Lebavere lahing.

Oli teada, et Simuna lähedal elab Kaljo Tamm, kelle vend Martin Tamm varjas end metsas ligi kümme aastat. Leppisime külastuse kokku ja läksime koos Mihkliga Kaljo Tammega kohtuma. Ligi kuus tundi salvestasime tema pikka ja põnevat juttu kogu ümbruskonna metsavendadest, kõige rohkem aga vend Martinist. Ei puudunud ka mälestused tema enda vabadusvõitlusest. Suur tänu!

Järgnesid punkrite otsinguks mitu käiku metsa. Veel mõned aastad tagasi (aeg läheb ju kiiresti!) olid punkri jäänused olemas, kuid neid ei õnnestunud leida. Kohad olid Kaljo Tammel siiski teada 3-5 meetri raadiuses. „Sõelale" jäi kaks kohta: üks hilisema Rohu raketibaasist mõnisada meetrit loodesse, nn Taaraorgu; teine aga sellest 2-3 km põhjapoole.

Käisin kohaliku metsaülema käest punkri rajamiseks ja hiljem ka turistidel selle külastamiseks luba küsimas. Taaraorgu, kus oli pehme liivapinnas ja punkrit kergem ehitada, luba ei saanud. Seal olevat ilveste elupaigad, neid ei tohtivat häirida. Teisele asukohale vastuväiteid ei olnud, kuid hoiatati tuleohutuse osas.

Algasid ettevalmistused punkri ehitamiseks. Käisime Mihkliga raielangilt, mille osas olid vald ja metskond kokku leppinud, virnadest peenpalke valimas. Palkide hulk oli Kaljo Tamme andmete järgi Mihkli poolt tehtud punkriplaani kohaselt enam-vähem teada. Valla majandusauto viis palgid immutusse.

Algas punkri augu kaevamine. Algul läks töö ladusalt, kuid peagi tuli vastu paas ja Mihkli jõud sai otsa. Valla majandusosakond tõi kohale mitu tugevat noort meest ja punkri süvend sai vajaliku sügavuse. Majandusauto viis väljakaevatud mulla-kruusa-paeklibu ära. Kui punkri koht sai valitud küllalt tihedasse metsa, siis pidi mitugi noort kuuske ohverdama oma saatuse autorataste või väljakaevatud pinnase all.

Palgid toodi immutusest kohale ja algaski nende seinadeks paika panemine. Punker tuli kava kohaselt ehitada täiesti maa alla, palgid nii külgedele kui lakke. Ülalt tuli jätta avad nii korstna kui luugi jaoks. Sisse rajati ahi-pliit, „trepp" ja lavatsid magamise ja moona paigutamise tarbeks. Trepp ja luuk valmistati immutamata puidust, mistõttu tuli neid hiljem kordualt uuendada. Luuk tuli hiljem maskeerida pisikeste mätaste, „kasvavate" väikekuuskedega, sambla ja okastega. Samas aga tuli sinna jätta õhuauk. Korstna maskeerimiseks sai sellele ümber lõhkikuivanud puukänd, enne aga tuli korstnatoru isoleerida mittesüttiva materjaliga.

Ehitusega samal ajal selgitasin välja Kadila ja Rohu (Lebavere) raketibaaside asukohad ja seal säilinud objektid. Teavet baaside kohta sain meie esimeselt vallavanemalt Jüri Poolakult. Tema tutvus baasidega sai alguse, kui sõdurid käisid sovhoosis hooajatöödel abiks. Siis sai nii mõnelgi korral ohvitseriga tee-(loe: viina-) klaasi juures juttu aetud ja isegi sõbrunetud. Salajased käigud raketibaasi! Valla arhiivist õnnestus saada baaside plaanid angaaride, stardiväljakute asukohtadega. Mõni aeg hiljem sain nõukogude tuumarakettide kohta väga vajalikku materjali ühelt Tallinna mehelt (palus nime mitte avaldada). Ta oli Väike-Maarjas mingil kokkutulekul ja kuulnud, et siin tegeldakse baasidega. Võttis minuga ühendust ja saatis hiljem mitmeid lehekülgi väga põhjalikku teavet erinevate rakettide kohta, ka selliste tuumarakettide kohta, mis olid meie metsades. Sama materjal sai hiljem välja stendile Rohu (Lebavere) baasi angaari. Mõlemad baasid said varustatud algul puidust, hiljem metallist viitadega, ka teabetahvlitega ja voldikutega üksikkülastajate jaoks. Lebavere lahingupaika sai alus, millel lahingu skeem ja kirjeldus. Paika sai pandud ka viit metsaraja algusesse, mis viis Kaarel Kasesalu mälestuskivi juurde.

Kui punker oli valmis, teised objektid korras, teave internetis ja voldikud (4 varianti) turismi i-punktis olemas, võisid retked alata. Punkri avamine toimus 7. novembril 2001. Kohal olid Kaljo Tamm, vallavanem Sven Kesler, insener-nõunik Kaarel Moisa, valla majandusosakonna juhataja Jüri Rebane, muidugi ka „metsavend" Mihkel Nõmberg, fotograafina mina. Ilm oli täis-sügiseline, hämar, puistas peeneid lumeteri, millest ka jäljed fotol. Tõsteti šampusekruusid, uuriti punkrit seest, kinnitati keha metsavennaeinega.

Ega sügisel retkedest midagi välja tulnud. Ainult sugulaste ja tuttavatega sai punkrit külastatud. 2002. a kevadel sai alustatud okupatsiooniaja retketega. Mina juhtisin ekskursioone muuseumis (küüditamine, kolhoos), siis sõitsime metsa, kus meid ootas „täies relvastuses" ja vastavalt sobivas riietuses „metsavend" Mihkel. Kõigepealt tuli üles otsida punker. See valmistas, eriti lastele, suurt huvi ja rõõmu. Suunasin neid õigesse 20-30 m raadiusesse ja jälgisin, et keegi kaugemale ei läheks. Esimesena leiti üles „metsavend", kelle riietust, eriti relvi hoolega uuriti. Rohkem oli tegemist punkri leidmisega. See avastati korstna järgi, mis levitas sooja õhku, vahel ka veidike tossu. Punkrit tuli enne paar tundi kütta, et see soojeneks ja kuivaks. Niiskusest tilkuvaid seinu ja lage tuli ka riidega kuivatada. Kui punker teada, luuk pealt tõstetud, algas punkri külastus. Esimesena sisenes „metsavend", siis külastajad viie-kuuekesi, lapsi mõni rohkem.

Sees tutvustati punkri sisemust, täiskasvanutele pakuti ka esimene lonks „metsakohinat". Kui punkrist väljas, koguneti metsalagendikule, kus ootas metsavennaeine. Punkri külastuse ajal panin piknikulinale valmis koorega kartulid, paksud käsitsi lõigatud leivaviilud, võitaldriku, singilõigud, soolatopsi. Söögiriistadeks olid vanad kulunud taldrikud, paksust klaasist teeklaasid, tulise tee puhul vanad tassid, puidust noad. Lagendikul olid istumiseks jämedad palgid, mis enne said hoolega puhtaks pühitud, vajadusel kuivatatud. Igaüks võttis endale toitu ise, mina valasin morssi või teed. Külmal ajal oli kaasas tuline tee, selleks muretsesime varem kolm 3-liitrist termost. Eestlased koorisid kartuleid, väismaalased sõid koorega. Kartulid olid enne keetmist väga hoolsasti puhtaks hõõrutud. Kaasas olid ka jaotamiseks eesti- või inglisekeelsed voldikud.

Metsavennaeine-piknik lagendikul. Foto Ellu Moisa

Kui kõik olid istet võtnud, alustas „metsavend" Mihkel, mõni kord ka Kaljo Tamm (eritellimisel Simunast kohale toodud) juttu metsavendlusest, kuid pikemalt Martin Tammest, kes elas metsas neljas erinevas punkris kümme aastat, siinolevaga sarnases kuus viimast aastat. Metsaelu raskused: konspiratsioon, toit, vesi (ka pesemiseks), aja veetmise võimalused jne. Pikalt oli juttu Kaljo Tammest, kes käis vahel koos õega, tihti üksi pimedas vennale metsa toitu viimas, olles ise 1946. aastal vaid 11-aastane.

2002. a kevadel olid esimeste hulgas reklaamiretkel maakonna turismitöötajad. Kohal käis Päevalehe fotograaf K. Lilleorg, kes vestles „metsavennaga" ja tegi pilte, saatis hiljem ka meile. Esimeste hulgas oli ka perekond Pardil külas olev pere Saksamaalt. Tõlgiks palusin saksa keele õpetaja Ene Nurmsoo. Mais 2002 tõi maavanem Marko Pomerants retkele kuus rootslast. Inglise keelest tõlkis Tiiu Maran. Tema jäigi meile tõlgiks. Viimati mainitud metsavennaretke salvestas videolindile Mart Vilu. Videosalvestus on ka Soome „Unicumi" meestelt kogu oma ekskursiooni, muuhulgas ka metsavennaretke kohta. Tartu turismikooli õpilane Hellika, kes oli retkel Tartu Tamme Gümnaasiumi 43 õpilasega, salvestas nii punkri otsimise kui kõik muu lindile. Seda läks tal kooli lõputööks vaja.

Lisaks eelnevale oli „rahvarohketeks" külastajateks Pärnu Ülejõe Gümnaasiumi 66 õpilast koos 7 täiskasvanuga (sealt käidi ka teist korda), Rakke Gümnaasiumi 48 õpilast koos 2 täiskasvanuga. Rakke lapsed olid retkel aprillikuus, kui lumi veel maas ja mõni kraad külma. Ka nemad otsisid vapralt punkrit. Kuum tee metsavennaeine juurde andis ehk veidike sooja.

Meelde on jäänud Soome „Lions" klubi 10-liikmeline grupp, Norra Sirdali valla esindajad, kes olid külas oma sõprusvallas Väike-Maarjas, samuti Lääne-Virumaa ResPublika lumine metsavennaretk. Hr Hanno Tamm käis retkel oma Rootsi väliseestlasest sugulase perega. Need omakorda tõid kohale bussitäie rootslasi. Välismaalased tellisid kogu okupatsiooniaja retke, eestlased tavaliselt ainult metsavennaretke koos raketibaasi ja Lebavere lahingupaigaga.

Oli üks huvitav üheinimeseretk. Naine Austraaliast, väliseestlaste järeltulija, tellis ja maksis kogu reisi (20 in grupihind+tõlk). Käisime kolmekesi, tema, tõlk Tiiu ja mina, läbi kogu retke alustades muuseumist (küüditamine, kolhoos), metsavennaeine ja -jutud, Rohu (Lebavere) tuumaraketibaas. Baasi külastades jätkus juttu kauemaks. Oli ilus suvine ilm, sobiv pikemaks jalutuskäiguks. Lisaks raketibaasi objektide külastamisele ja sinna juurdekäiva jutuga, rääkisime ka taimedest, võrdlesime Austraalia ja Eesti omi. Järgnes Lebavere lahingupaik. Lebavere külas, perekond Tammede elukohast (Martini ja Kaljo kodust) möödasõidul, tegin alati peatuse. Väljusime autost-bussist, rääkisin Tammede 10-lapselisest perekonnast, seisatasime künkal, kus asus elumaja. Käisime üksikkülastajaga ka Lebavere lahingupaigas. Uurisime lahingu skeemi ja kujutasime ette, kuidas lahing toimus. Välismaalastele oli alati väga huvitav kuulda Eesti ajaloost ja üldse okupatsiooniajast.

Retkel käisid ka matkajad nii jalgsi kui jalgratastel. Üks matkajate grupp tuli Rakverest läbi metsade. Enne juhatasin, kuidas Kadila raketibaasi juurest saab mööda metsasihte, baasideaegseid teid pidi, punkri juurde. Ootasime neid kokkulepitud kellaajal. Jõudsid kohale, kuigi suure hilinemisega. Hr Aosaar tõi Porkunist kohale grupi jalg-

Mihkel Nõmberg punkrit ehitamas. Foto Ellu Moisa

Punkri avamisel. Foto Ellu Moisa

rattureid. Matkajad tavaliselt leppisid ainult metsavennaretkega. Nii baasides, kui Labavere lahingupaigas oli väljas teave, baasis ka voldikud, giidi tavaliselt ei vajatud. Kuid seekord sõitsime Mihkli autoga Porkuni jalgratturite ees baasi ja toimus giidiga baasiretk. Sellest jäi järele tore foto „Jalgratturid raketiangaaris". Ka Laekvere õpilased käisid kohal. Oli veel kaks peret, kellega varem kokku leppisime: tahetakse punkrisse ööbima jääda. Kaks ema koos 4-5 poisiga tulid autodega kohale, kuulasid metsavennajutu ära, kuid poisid kohkusid tagasi, ei tahtnud ööbida. Eks soovisid seda ainult noored emad, kellel oma kooliajal meeldis telgitada. Oli ka kombineeritud käike. Tartu vaegkuuljatega, kellel kaasas viipekeele tõlgid, külastasime Ebavere mäge, metsavennapunkrit (ilma „metsavennata"), Eipri külas asuvat jaanalinnufarmi.

Kümnendi lõpupoole retkede arv vähenes. Eks okupatsiooniaja teema hakkas tahaplaanile jääma. Häirisid ka kohapealsed olud. Metsatee punkri juurde oli väga halb, eriti viimased 150-200 meetrit: puude oksad, mida sai igal kevadel tublisti kärbitud, kippusid ikka, eriti suurte kahekordsete busside külgi kraapima. Bussijuhid kurtsid raputuste üle. Kui turismifirmade buss kord metsas käis, siis teist korda enam ei tulnud. Nördimust tekitas ka jutt, et kogutakse lastelt raha. Ju ei oldud veel uue elukorraldusega harjutud, kus teenuste eest tuli tasuda. Mihkel Nõmberg töötas FIEna, kõik kogutud raha tuli deklareerida, tulult tuli maksta 53% (33+20) maksu. Maksis metsavennaeine: toit küll vähem, kuid rohkem „metsakohin". Algul ostsime 90-kraadilist viina, hiljem õnnestus saada puskarit. Üks vastutulelik turist, kaugesõidu autojuht, tõi meile seda Leedust läbisõidul. Et kauem jaguks, „lahjendasime" seda kange viinaga. Maksma läks ka bensiin. Metsavaheline vilets tee (kogu sõit edasi-tagasi u 30 km) kulutas seda rohkesti, ka auto kippus lagunema. Metsas tuli käia ka retke-eelneval päeval, alati oli hirm: kas keegi pole seal pahatahtlikult toimetanud.

„Metsavend" Mihkel hakkas „metsaelust" väsima. Ega jutu kvaliteet ei langenud, kuid minul tuli leida uus „metsavend". Oli raske ülesanne. Räägitud sai mitmega, kõige rohkem kardeti inimeste ees esinemist. Leidsin ühe aruka, laia silmaringiga meesterahva, kes oli nõus. Saime koos metsavennaloo selgeks. Oli metsas oma järgneva ülesandega tutvumas. Kõik oli hästi, kuni rüüpas „metsakohinat" liiga sügavalt ja jäi purju. Ei kõlvanud, hiljem kuulsin, et mehel oligi küljes viinaviga.

Tegutsesime edasi, hiljem küll mina FIEna. Vastukajade järgi oli hinnang meie tööle igati positiivne, jäädi nii töö organiseerimise kui ka läbiviimisega rahule. Läksin pensionile. Isiklikul kokkuleppel sai korraldatud veel mõned retked. Edaspidi õpetati muuseumist, kuidas punker leida, erisoovil mindi ka kaasa.

Koostatud voldiku teksti leiab praegu Väike-Maarja Muuseumi kodulehelt Uurimine-> Ajalood-> Metsavendlus. Metsavend Martin Tamm ja tema venda Kaljo Tamm. Üksikkülastajate jaoks oli see tekst kiletatuna pikniku lagendikul. Sama tekst on väljas ka 31. oktoobril taasavatud punkri juures, ainult kaunis kujunduses uuendatud fotode ja lisatekstiga.

Ellu Moisa

Lääne-Virumaa metsavendluse ajaloo päev kandis tugevat metsavendade mäletamise pitserit

Oktoobrikuu viimasel päeval Väike-Maarjas ja Lebaveres aset leidnud Lääne-Virumaa metsavendluse ajaloo päev tõstis tervikuna esile suure kogukondliku ja rahvusliku jõu – mäletamise.

Läbi ajaloo on inimestele kaitset ja varjupaika pakkunud kindlustised, soo ja mets. Omaaegses pelgupaigas, Väike-Maarja keskaegses kindluskirikus algas sisutihe päev metsavendade mälestusteenistusega. Teenistust läbi viinud Viru praost Tauno Toompuu tõi samal päeval kristliku maailma tähistatud usupuhastuspühal oma päevakohases kõnes esile Martin Lutheri põhimõtet – kurja vastu tuleb võidelda. „Kurja vastu tuleb astuda. Enesekaitseks tuleb tõusta. Meile on kingitud meie elu, meie pere, maa ja rahvas, rahvuslik identiteet. See on and, mida niisama ei või ära anda, selle eest tuleb võidelda," sõnas Tauno Toompuu.

Mälestusteenistusel avasid Kaljo Tamm ning Eesti Vabariigi justiitsminister Raivo Aeg Lääne-Virumaa metsavendadele pühendatud mälestustahvli. Oma sõnavõtus meenutas Raivo Aeg 1940. aastate verist võitlust iseseisvuse taastamise nimel, millest suur osa peeti metsavendade poolt metsades ning just Virumaa oli üks vastupanuvõitluse kõvemaid kantse.

„Eesti Endiste Metsavendade Liit (EEML) on metsavendade mälestuseks avanud mitmetes maakonna kirikutes mälestustahvleid, et maakonnas oleks üks püha koht, kus aeg-ajalt metsavendade mälestuseks mälestusteenistusi pidada. Oleme seni avanud mälestustahvlid alates 2006. aastast erinevates maakondade kirikutes. Väike-Maarja kirik Lääne-Virumaal on 13. kirik, kus asub nüüd mälestustahvel. Lisaks kirikutele on mitmeid mälestisi avatud ka punkri asukohtadel, lahingupaikadel, kalmistutel, sünni- ja kodukohtadel ning avalikus ruumis. Lääne-Virumaa metsavendade mälestustahvel Väike-Maarja kirikus on mälestis maakonna metsavendadele tänuks ja mälestuseks nende panuse eest Eestile. EEML jätkab oma eesmärgi täitmist ja lubab, et Eesti Vabariigi kõik 15 maakonda saavad vähemasti ühes kirikus metsavendade mälestuseks mälestustahvli. Miks valisime Lääne-Virumaa metsavendluse mälestuspäeva tähistamiseks just 31. oktoobri? Seda põhjusel, et 80 aastat tagasi andis võõras võim meile „korralduse", mida omal maal teha tohime või tegema peame! 31. oktoobril 80 aastat tagasi keelati okupatsioonivõimude poolt sinimustvalge lipu kasutamine ning trikoloorist sai vastupanu sümbol," selgitas EEMLi juhatuse esimees Heiki Magnus mälestustahvlite pikaajalise organiseerimise ajalugu ja päeva mõtet.

Pärast mälestusteenistust Väike-Maarja kirikus asuti teele Lebavere metsa avama taastatud metsavennapunkrit. Ajas tagasi vaadates võib täie kindlusega öelda, et kui omaaegne Väike-Maarja muuseumi juhataja ja hilisem turismikorraldaja Ellu Moisa poleks 2001. aastal kogunud Kaljo Tamme mälestusi ja organiseerinud nende põhjal tehtud jooniste järgi metsavennapunkri ehitust, poleks olnud oktoobrikuu viimasel päeval Lebavere metsas midagi taasavada. 2001. aastal rajatud ja nüüd taastatud punkri eeskujuks oli 1948. aastal Martin Tamme, August Poomi ja Kaljo Tamme ehitatud maa-alune varjupaik, mis jäi kuueks aastaks Martini elupaigaks. Punkril oli toona väga hea asukoht: ümberringi tihe noor mets, asustatud kohtadest küllaltki kaugel, kodule aga suhteliselt ligidal. Toiduga varustas Martin Tamme tema perekond, eelkõige vend Kaljo, kes oli 1944. aastal alles 9-aastane.

Lebavere laante märgiline objekt – metsavennapunker – andis kohaletulnutele võimaluse tajuda tugevat kontrasti. Avatud ja rahvastatud metsamaastikult alla punkrisse minnes kõik koondub, oled seal oma mõtetega, oled mäletaja ... Omaaegsele vastupanuvõitlusele mõeldes tuli väiksesse ruumi mahutada suured mõtted – vabadus, inimlikkus, väärikus.

Lebavere metsas avasid taastatud metsavennapunkri kaane Eesti Endiste Metsavendade Liidu juhatuse esimees Heiki Magnus ja Väike-Maarja Muuseumisõprade Seltsi juhatuse liige Heili Tammus. Foto Kristel Kitsing

Eesti Vabariigi justiitsminister Raivo Aeg ja Kaljo Tamm avasid Väike-Maarja kirikus mälestustahvli Lääne-Virumaa metsavendade mälestuseks. Foto Kristel Kitsing

Eesti Endiste Metsavendade Liidu rahastusel taastatud punkri kõige suurem väärtus seisneb Väike-Maarja Muuseumisõprade Seltsi juhatuse liikme Heili Tammuse arvates kohaliku ajaloo jäädvustamises, propageerimises ja tutvustamises, sest igaühel peab olema võimalus metsavendlusest mitte pelgalt raamatutest lugeda, vaid ronida ise maa-alusesse punkrisse ja püüda ette kujutada, mis tunne oleks sellistes oludes elada päevi, kuid või aastaid, nii suvel kui ka talvel.

Peamist metsavennapunkri taastamise entusiasti Heili Tammust on punkriga lähendanud aga isiklik seotus. „Martin ja Kaljo Tamm on mu hõimlased, samas nende pere oli minu esivanematega seotud juba enne, kui Martini-Kaljo õde mu vanaonuga abiellus. Praegu taastatud punkri algne versioon valmiski Martinil tegelikult nii, et minu vanavanaisa leidis kellegi põlenud punkri, andis sellest teada Tamme perele ja Martin-Kaljo ehitasid sellest Martini viimase punkri. Enda lapsepõlvest mäletan Martinit ka isiklikult, oma viimastel eluaastatel elas ta mu vanaonu pere juures. Kaljoga oleme niikuinii alati suhelnud kui lähedased sugulased.

Lõppeks pole taastatud punker siiski mälestusmärk ühele inimesele, vaid sümboolne mälestusmärk metsavendlusele. Täiskasvanuna hakkasin üha enam tunnetama selle olulisust, aastaid olen viinud punkrit vaatama oma tuttavaid, õpetajana õpilasi, oma töökollektiivi Lääne-Viru maavalitsuses jne.

Kui vallaasjades tuli juttu meie kandi tähtsaimatest ajaloo- ja turismiobjektidest, tõin alati ühena välja sellesama metsavennapunkri koos läheduses asuva raketibaasiga. Minu üks ajend taastamise algatamiseks oli hirm, et see tükike meie ajaloost läheb kaotsi; teine kindlasti ka mure selle pärast, et 19 aastat tagasi valla taastatud punker oli lagunemas ja muutunud külastajatele juba eluohtlikuks."

Lääne-Virumaa metsavendluse ajaloo päeva lõpetas konverents Väike-Maarja Seltsimajas, kus Eesti Mälu Instituudi juhatuse liige Martin Andreller kõneles kogemustest metsavendluse uurimisel, välitöödel, ja ohtudest, mis puudutavad selle teema uurimist; Väike-Maarja Muuseumi juhataja Edgar Tammus rääkis metsavendlusest Lebavere metsades ja lähemalt Martin Tamme punkrist; Eesti Mälu Instituudi nõukogu liige Raul Rebase teemaks oli „Oma lugu ja selle säilitamine" ning EEMLi juhatuse esimees Heiki Magnus pidas ettekande „Mälestuste hoidmine, kandmine ja edasi andmine".

Konverentsi lõpus andis Eesti Endiste Metsavendade Liidu juhatuse esimees Heiki Magnus üle EEMLi teeneteristi Kaljo Tammele, kelle mälestuste põhjal on taastatud tema venna Martin Tamme punker 2001. aastal. Teenetemedali pälvis Väike-Maarja Muuseumisõprade Seltsi liige Heili Tammus metsavendluse mälestuse jäädvustamise eest meile ja tulevastele põlvedele. Tema algatusel taastati 2020. aastal Lebavere metsavennapunker, rajati puhkeala ja paigaldati infostend.

Lääne-Virumaa metsavendluse ajaloo päeva peakorraldaja EEMLi juhatuse esimees Heiki Magnus võttis sündmuse kokku järgnevalt: „On äärmiselt oluline, et Lebavere metsavennapunker on taastatud. Ei olnud teist mõtet ega võimalust, et kas punker taastada või mitte. Koostöös Väike-Maarja Muuseumisõprade Seltsiga on metsavennapunker taastatud ja kõigile ka avatud. Siinkohal tuleb mainida, et see ajalooliselt oluline panus ei ole „nipsust" sündinud. Selle ettevõtmise taga on olnud mitmed olulised nimed: Heili Tammus, Marju Metsman, Raul Rebane ja Martin Andreller, tänu nende algatusele see kõik algas ja sai pidulikult tähistatud 31. oktoobril. Ajaloopäeval osales hinnanguliselt paarsada inimest. Tuldi Tartumaalt, Läänemaalt, Raplamaalt, Harjumaalt, Virumaalt jm. Sisutihe ja oskuslikult planeeritud päev Väike-Maarjas jõudis hommikust õhtusse ja järgnevate päevade tagasiside on seni olnud vaid positiivne. Tänud kõigile, kõigile, kes ajaloopäeval osalesid ja kes selle päeva Eestile tegid. Elagu Eesti!"

Eesti Endiste Metsavendade Liidu juhatuse esimees Heiki Magnus Väike-Maarja Seltsimajas ettekannet pidamas. Foto Kristel Kitsing

Tänu kuulub Eesti Endiste Metsavendade Liidu juhatuse esimehele Heiki Magnusele asjatundliku koostöö, kaasamõtlemise ja tegutsemise eest Lebavere metsavennapunkri taastamisel; Heili Tammusele koostöösündmuse Väike-Maarja poolse korraldamise ning kogu Lebavere metsavennapunkri taastamise asjaajamise eest; Väike-Maarja Vallavalitsusele; punkri ehitajale Borkholm Ehitus OÜ-le; EELK Väike-Maarja kogudusele ja praost Tauno Toompuule; Kaljo Tammele, kelle mälestuste põhjal taastati ta vend Martin Tamme punker 2001. aastal; Ellu Moisale, kes oli metsavennapunkri taastamise eestvedaja 2001. aastal; Martin Andrellerile kaasamõtlemise ja konverentsi ettekande eest; Raul Rebasele kaasamõtlemise ja suunamise eest rahastaja Eesti Endiste Metsavendade Liiduni; Edgar Tammusele, kes esines ettekandega konverentsil ja oli Väike-Maarja muuseumi poolne abistaja infotahvli teksti koostajana; Marju Metsmanile kaasamõtlemise, punkri eskiisprojekti koostamise ja infotahvli kujunduse eest; RMK metsakorraldaja Kalev Viiksaarele abi eest punkriga seotud küsimustes RMK maaalal ning koostöö korraldamisel RMK-ga; RMK metsaparandaja Villu Alatseile, kes oli punkri lähedal asuvate teede parandaja; EEMLi liikmele Arnold Aljastele töö ja abi eest seoses mälestustahvliga; päevajuht Üllar Saaremäele; muusikalisele kujundajale Lembit Kopsole; lõkkemeistritele Merike ja Rein Tammusele; OÜ-le Joosand ning Väike-Maarja Seltsimajale.

Väike-Maarja Muuseumisõprade Selts on võtnud edasiseks eesmärgiks levitada teavet metsavennapunkri olemasolust ning kutsuda siia turiste, õpilasi ja huvilisi. „Punker on nüüd avatud, seega võib siia tulla omal käel, aga meie selts on valmis soovijaid edaspidi juhendama ja vastu võtma. Kuna punkrist mõnesaja meetri kauguselt läheb mööda RMK matkarada, püüame suunata rändureid matkarajalt ka punkrisse," jagas edasisi punkriga seotud mõtteid Heili Tammus.

Info saamiseks ja metsavennapunkri külastamiseks koos matkajuhiga võtta ühendust tel 5340 5718 (Heili Tammus).

Marju Metsman
Väike-Maarja Muuseumisõprade Seltsi juhatuse liige